प्रयत्नेन ब्राह्मणेन विशेषतः। अविदित्वा तु यः कुर्याद् यजनाध्ययनं जपम्। होममन्तर्जले दानं तस्य चाल्पफलं भवेत्"। तथा "यो विजानाति मन्त्राणामार्षं छन्दश्च दैवतम्। विनियोगं ब्राह्मणञ्च मन्त्रार्थं ज्ञानकर्म च। एकैकस्य ऋषेः सोऽपि वन्द्योह्यतिथिवद्भवेत्। देवतायाश्च सायुज्यं गच्छत्यत्र न संशयः। पूर्वोक्तेन प्रकारेण ऋष्यादीन् वेत्ति यो द्विजः। अधिकारो भवेत्तस्य रहस्यादिषु कर्मसु"। ब्राह्मणेन मन्त्रेतरवेदभागेन सह वेदितव्यमित्यर्थः उत्तरत्र विनियोगब्राह्मणयोर्ज्ञेयतया निर्देशात्। तन्निरुक्तिरपि तेनैवोत्तरत्र दर्शिता यथा "नैरुक्त्यं यस्य मन्त्रस्य विनियोग प्रयोजनम्। प्रतिष्ठानं स्तुतिश्चैव ब्राह्मणं तदिहोच्यते। एवं पञ्चविधं योगं जपकाले ह्यनुस्मरेत्। होमे चान्तर्जले योगे स्वाध्याये यजने तथा" इति। २प्रदेयद्रव्यस्याधिपतौ च दानशब्दे ३५१९ पृ० तद्विशेषो दृश्यः। देवताभेदाश्च निरुक्ते दैवतकाण्डे उक्ता यथा

"अग्न्यादिदेवपत्न्यन्तं देवताकाण्डमुच्यते। वाय्वादयो भगान्ताः स्युरन्तरिक्षस्थदेवताः। सूर्य्यादिदेवपत्न्यन्ता द्युस्थाना देवता इति"। त्रयस्त्रिंशत्पतिशब्दे ३३५९पृ० देवतानां प्राधान्यतस्त्रयस्त्रिंशत्त्वमुक्तं किन्तु स्वस्वगणपत्नीसहितानां तासां त्रयस्त्रिंशत्कोटिसंख्यात्वं यथोक्तं पद्मपु०उत्तरख०"सदारा विबुधाः सर्वे स्वानां स्वानां गणैः सह। त्रैलोक्ये ते त्रयस्त्रिंशत्कोटिसंख्यतयाऽभवन्"। तेषां गणभेदाश्च गणदेवताशब्दे २५०२पृ०उक्ताः दृश्याः। तन्मध्येऽधिकारिभेदेन देवताभेदा यथा "या यस्याभिमता पुंसः सा हि तस्यैव देवता। किन्तु कार्य विशेषेण पूजिता चेष्टदा नृणाम्। विशेषात् सर्वदा नायं नियमोह्यन्यथा नृप!। नृपाणां दैवतं विष्णुस्तथैव च पुरन्दरः। विप्राणामग्निरादित्यो ब्रह्मा चैव पिनाकधृक्। देवानां दैवतं विष्णुर्दानवानां त्रिशूलभृत्। गन्धर्वाणां तथा सोमो यक्षाणामपि कथ्यते। विद्याधराणां वाग्देवी साध्यानां भगवान् हरिः। रक्षसां शङ्करो रुद्रः किन्नराणाञ्च पार्वती। ऋषीणां दैवतं ब्रह्मा महादेवश्च शूलभृत्। मनूनां स्यादुमा देवी तथा विष्णुः सभास्करः। गृहस्थानाञ्च सर्वे स्युर्ब्रह्मा वै ब्रह्मचारिणाम्। वैखानसस्याम्बिका स्याद् यतीनाञ्च महेश्वरः। नृनानां भगवान् रुद्रः कुष्माण्डानां विनायकः। सर्वेषां भगवान् ब्रह्मा देवदेवः प्रजापतिः। इत्येवं भगवान् ब्रह्मा स्वयं देवोऽभ्यभाषत" इति कूर्म०पु०। देवानां वर्णभेदा भा०शा० मोक्षधर्मे

"आदित्याः क्षत्रियास्तेषां विशश्च मरुतस्तथा। अश्विनौ च स्मृतौ शूद्रौ तपस्युग्रे समास्थितौ। स्मृतास्त्वाङ्गिरसा देवा ब्राह्मणा इति निश्चयः। इत्येतत् सर्वदेवानां चातुर्वर्ण्यं प्रकीर्तितम्"। वैष्णवानां गणेशाद्यनन्तरं सनकादिवैष्णवानां पूज्यत्वेन देवतात्वमुक्तं यथा

"यत्र यत्र सुराः पूज्या गणेशाद्यास्तु कर्मिणाम्। विष्णुर्चने तत्र तत्र वैष्णवानां हि वैष्णवाः। विश्वक्सेनं ससनकं सनातनमतःपरम्। सनन्दं सनत्कुमारञ्च पञ्चैवं पूजयेत्ततः" पद्म० उत्तरख०। देवषट्कं यथा "गणेशञ्च दिनेशञ्च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम्। देवषट्कञ्च संपूज्य नमस्कृत्य विचक्षणः" ब्रह्म०वै०प्रकृ०। मासविशेषे देवताभेदपूजा मन्त्रमहोदधावुक्ता यथा

"अन्येष्वप्युपरागार्द्धोदययाम्यायनादिषु। कुर्यादलभ्ययोगेषु विशेषाद्देवतार्चनम्। यथा यथेष्टदेवेषु नृणां भक्तिः समेधते। प्राप्यते तैरयत्नेन मनोऽभीष्टं तथा तथा। शुचौ तत्तदहे कुर्याद्देवप्रस्वपनोत्सवम्। ऊर्जे तथैव देवानामुत्थापनविधिं सुधीः। माघकृष्णचतुर्दश्यां विशेषाच्छिवपूजनम्। आश्विनाद्यनवाहेषु दुर्गा पूज्या यथाविधि। गोपालं पूजयेद्विद्वान्नभःकृष्णाष्टमीदिने। रामं चैत्रे सिते पक्षे नवम्यामर्चयेत् सुधीः। वैशाखाद्यचतुर्दश्यां नरसिंहं प्रपूजयेत्। यजेच्छुक्लचतुर्थ्यान्तु गणेशं भाद्रमाघयोः। महालक्ष्मीं यजेद्विद्वान् भाद्रकृष्णाष्टमीदिने। माघस्य शुक्लसप्तम्यां विशेषाद्दिननायकम्। या काचित् सप्तमी शुक्ला रविवारयुता यदि। तस्यां दिनेशं संपूज्य दद्यादर्घ्यं पुरोदितम्। तत्तत्कल्पोदितानन्यान् देवताप्रीतिवर्द्धनान्। विशेषनियमान् कृत्वा भजेद्देवमनन्यधीः। आषाढीवार्त्तिकीमध्ये किञ्चिन्नियममाचरेत्। देवसम्प्रीतये विद्वान् जपपूजादितत्परः। एवं यो भजते विष्णुं रुद्रं दुर्गां गणाधिपम्। भास्करं श्रद्धया नित्यं स कदाचिन्न सीदति"।

देशनादेशितचतुर्थ्यन्तपदनिर्देश्यत्वं देवतात्वम् अन्वये स्वाहेत्यादिमन्त्रएव देवतेति मीमांसकाः। तन्मतञ्च पूर्वपक्षविधया शब्दचि० उक्ता दूषितं तच्च अविग्रहशब्दे ४५६ पृ० दर्शितम्। देवतानां चैतन्ये विग्रहवत्त्वे वा मन्त्राणामेव देवतात्वं श्राद्धवि० समर्थितं यथा

"विग्रहवत्त्वं चेन्द्रादीनामपि तिर्यगधिकरणे दर्शितं देव-